

Олена Хохліна
д-р. психол. наук, професор
Національний авіаційний університет
м. Київ (Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У результаті проведеного теоретичного дослідження проблеми на основі аналізу праць таких вчених, як: Б.Г.Ананьєв, Г.М. Андрєєва, Л.С. Виготський, В.К. Гербачевський, А.Г.Ковальов, О.М. Леонтєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, К.С. Максименко, В.М. Маркін, А.В. Мудрик, С.А. Мул, І.М.Палей, М.В. Папуча, Б.Д. Паригін, А.В. Петровський, К.К. Платонов, В.В. Рибалка, Л.Д. Столяренко, І.В.Татьянчикова, Т.М.Титаренко, Д.І. Фельдштейн особистість визначаємо як саморегульоване системне утворення, що складається з соціально значущих психічних властивостей, які забезпечують вибірковість відношень та регуляцію поведінки людини як поведінки суб'єкта активності, в тому числі й щодо себе, свого розвитку.

Розуміння психологічного змісту особистості як базової категорії психології, більш повно досягається на основі розгляду проблеми детермінації її становлення в аспекті співвідношення біологічних та соціальних умов (або чинників) цього процесу, а також в аспекті соціалізації та індивідуалізації людини на шляху особистісного зростання та досягнення повноти його характеристик.

Біологічні чинники особистісного становлення (і психічного розвитку загалом) у психології визначаються як його природні передумови чи природна основа (В.А. Крутецький та ін.). До біологічних умов відносять щонайперше властивості людини як індивіда: сформованість та функціонування головного мозку, особливості нервової системи, сформованість та особливості функціонування аналізаторів, задатки.

У зазначеному плані важливою видається думка Г.М.Дульнєва та О.Р. Лурії про те, що умовами нормального

розвитку є “нормальна робота головного мозку та його кори”, тобто необхідна нейробиологічна готовність з боку різних мозкових структур та всього мозку в цілому як системи; “нормальний фізичний розвиток та пов’язане з ним збереження нормальної працездатності, нормального тонуусу нервових процесів”; “збереженість органів чуття, які забезпечують нормальний зв’язок із зовнішнім світом”.

Б.Г. Ананьєв властивості людини як індивіда поділяє на первинні та вторинні. До первинних він відносить індивідуально-типологічні: конституційні (особливості фізичної будови індивіду), нейродинамічні (особливості діяльності нервової системи), білатеральні (особливості функціональної геометрії тіла у вигляді симетрії та асиметрії) та вікові і статеві; до вторинних - органічні потреби, темперамент, задатки.

Доведено, що природна основа обумовлює виникнення особливостей психіки, шляхів та способів розвитку, позначається на рівні та висоті досягнень у ньому. Але й відмічається, що формування мозкових систем людини (як біологічної умови розвитку) відбувається в процесі її предметної та соціальної активності. Таким чином показується вплив соціальних умов на становлення біологічної основи розвитку людини та становлення її як особистості.

До соціальних умов відносять умови зростання людини, її перебування в сім’ї та ставлення до неї, оточення та особливості спілкування, але щонайперше - навчання та виховання. Так, Г.М. Дульнев та О.Р. Лурія особливе значення для нормального розвитку відводять систематичності та послідовності навчання дитини у сім’ї та закладах освіти.

Незважаючи на те, що розвиток визначається сполученням біологічних та соціальних умов, природного та культурного планів розвитку, що утворюють по суті єдину низку соціально-біологічного формування особистості (Л.С.Виготський), саме соціальні умови визначаються як провідний чинник становлення особистості.

Детермінація становлення особистості розглядається також в аспекті соціалізації та індивідуалізації людини (Г.М. Андреева, Б.Ф. Ломов, А.В. Мудрик, Л.Д. Столяренко, І.В. Татьянчикова, Д.І. Фельдштейн та ін.). Як зазначалось,

формування людини як особистості відбувається щонайперше в соціальних умовах, в умовах її соціалізації – засвоєння суспільного досвіду, у процесі якого вона перетворює соціальний досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково залучає до своєї системи поведінки ті норми і шаблони, які прийняті у суспільстві.

Але для становлення особистості, яка завжди асоціюється з унікальністю, неповторністю, цього виявляється недостатньо. Аналіз проблеми показує, що має місце інша, визначальна детермінанта становлення особистості – процес індивідуалізації, під якою розуміють набуття людиною відносної самостійності, формування власного унікального способу життя та власного внутрішнього світу; процес розвитку конкретної особистості, основа її саморозвитку. Процес індивідуалізації характеризується тим, що становлення особистості на певній стадії починає забезпечуватися самодетермінацією: особистість сама починає організовувати, регулювати особисте життя.

Загальною передумовою самодетермінації розвитку розглядається перехід дитини в істоту, яка усвідомлює себе як суб'єкта, коли у неї формується самосвідомість, тобто можливість усвідомлення себе та своїх якостей. Тому Л.С.Виготський відмічає, що вищим рівнем становлення особистості є рівень самоорганізації завдяки розвитку самосвідомості, рефлексії.

Таким чином, становлення особистості забезпечується складною, системною детермінацією: 1) біологічними (природною основою) та соціальними (провідними у розвитку) умовами; 2) соціалізацією - соціальною детермінацією, яка по своїй суті є зовнішньою (при цьому особистість постає як об'єкт впливів), та індивідуалізацією - самодетермінацією в процесі розвитку самосвідомості та саморегуляції, яка є внутрішньою (особистість постає передусім як суб'єкт впливів). При цьому самодетермінація доповнює соціальну детермінацію, забезпечуючи завершеність особистісного зростання. Визначення ж суті особистості та її розуміння базується на врахуванні цих детермінант, які забезпечують єднання в особистості біологічних та соціальних властивостей, уможливають становлення особистості як об'єкта та суб'єкта впливів.

Література

1. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 445с.
2. Максименко С.Д. Психологія особистості / С.Д. Максименко, К.С. Максименко, М.В. Папуча. – К.: ТОВ «КММ», 2007. – С.25 – 36.
3. Маркин В.Н. Личность в категориальном ряду: индивид, субъект, личность, индивидуальность (психолого-акмеологический анализ) / Маркин В.Н. // Мир психологии. – 2007. - № 1. – С.45-54.
4. Синьов В.М. Психологія розумово відсталого дитини: Підручник. / Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. - К.: Знання, 2008. – 360 с.
5. Хохліна О.П. Методологічні й теоретичні основи психології: Навчальний посібник / Хохліна Олена Петрівна – К.: НАВС, 2014. – 232 с.
6. Хохліна О.П. Проблема змісту особистості як базової категорії психології // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Том XIV: Методологія і теорія психології. Вип. 2. – Київ-Ніжин: Видавець «ПП Лисенко М.М.», 2019.- С.388-397
7. Хохліна О.П. Психолого-педагогічне забезпечення соціалізації дитини в освітньому закладі: теоретичний аспект проблеми // Хохліна О.П. / Актуальні проблеми психології: Зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. Том XI. – Соціальна психологія. – Вип. 6. – Книга П. – С. 416-424.